

Kritikusi restség és tekintély

A kritika a legönteltebb szellemi tevékenység. Valaki hivatottnak érzi magát arra, hogy mások munkája fölött ítélkezzék — ez a valaki a kritikus. *Hivatása hallatlan szerénytelenségének tudatában lehet csak a kritikus kellőképpen alázatos az irodalom iránt: ellenkező esetben nem serkentője, hasznos, sőt nélkülözhetetlen segítőtársa az alkotónak (alkotó lévén ő maga is), hanem kártékony elősdije.*

A kritikus ítélkezik, felmagasztal, oktat, adott esetben még fenýít is. Ki hatalmazta fel erre? — kérdik sokan, nem is alaptalanul. Honnan meríti jogát, bátorságát? — kérdi önmagától, legöszintébb pillanataiban, íróasztalánál ülve. Van-e egyéniségének elég ereje, izlésének kellő biztossága, műveltségének mélysége, jellemének megvesztegethetetlensége, hogy méltó lehessen a feladatra, melyet Gaál Gábor 1920-ban (vagyis huszonzét évesen) így fogalmazott meg: „A kritika bírói szék és mint minden bírói szék — etikai magaslat, mely az abszolút idea törvényeinek szellemén emelkedik. A valódi kritikus mindig kiküldöttje vagy küldöttje, angeusza valamely filozófiának — az igazi, az egyetlen filozófiának.“

Merítheti tehát a kritikus pusztán az idea tekintélyéből a magáét? Nyilván nem. Nagy eszmékre, „az igazi, az egyetlen filozófiára“ hivatkozva is lehet tévesen balogul vagy egyenesen igazságtalanul ítélkezni. Ha gyatra az ítélőképesség, ha silány a jellem, véleményének kellő nyomatékú érvényt szerzendő, a kritikus intézményekkel téveszti össze magát, valamiféle érték- és mértékHITELESÍTŐ hivatallal, mellyel nem lehet vitatkozni. A rossz kritikust arról ismerni meg, hogy — nincs. Nézetei megfoghatatlan kinyilatkoztatások, szempontjai felszívódnak a magasabb Szempontban.

Szándékosan festettem le ily sötét színekkel azt a mindenkor és mindenhol fellelhető kritikus-típust — én inkább álkritikusnak nevezném —, akinek a kezén a kritika könnyen válhat az irodalmi élet manipulációjának eszközévé. Ha ugyanis a műbírálatot nevezzük az irodalom önismeretének, nem lehet közömbös kérdés az önismeret önismerete. Legszemélyesebb meggyőződésem, hogy az adekvát önismeret kialakításában olykor a volt vagy még meglévő hibák számbavétele termékenyebb lehet az eredmények regisztrálásánál. Joggal a szememre vethetik, hogy az álkritikusnak az a típusa, akiről szólottam, ma már nem játszik számottevő szerepet. Új szerepet játszik — felelhetem erre. Hangsúlyozom: szerepet, a szó legkommédiásabb jelentésében. Új ájer pezseg, s az álkritikus legfeltűnőbb tulajdonsága, hogy konzervatív-merevet és lelkendező-újítót, dogmatikust és nonkonformistát egyforma könnyedséggel tud megjátszani. Ma már helyesli azt, amit tegnap még mélt-

tatlankodva elutasított. Csakhogy öt-tíz-tizenöt év előtti — mára tévesnek, károsnak bizonyult — ítéletei mintegy megmerevedve őriznek hamis hierarchiákat. Sokáig nyoma marad az irodalmi köztudatban s egyik-másik író önértékelésében annak, hogy talmi portékát vagy semmitmondó közepszerűséget feldicsőítettek vagy elsüllyesztettek, az irodalomból kiiktattak vagy oda be se engedtek marandó értékeket, „átdolgoztattak“ olyan műveket, melyek nem közigazgatási napiparancsokhoz, hanem a történelmi mozgás röffel nem mérhető lépteihez igazodtak.

Igazságtalan lenne, megbocsáthatatlan, ha mindazért, ami jövátehetetlen, s azért is, ami jövátehető, néhány kritikust tennénk felelőssé. Épp ez a nagy tanulság: a kritikus ne akarjon pápa lenni, se diktátor, se vátesz, még kevésbé végrehajtó közeg. Maradjon hatáskörén belül, ám ott aztán teljesítse hivatását. Látszólag ez a legegyszerűbb. Valójában ez a legnehezebb.

Miért? A szellemi önállótlanágnak, a készen átvett és gépiesen alkalmazott nézeteknek van egy roppant kényelmes vonatkozása: megkímélnék a gondolkodástól, felmentenek a személyes meggyőződés felelősségétől. Miért kellene Hegel *Esztétikájával* birkóznom, ha mindazt, amit tudnom kell, megkapom egy brosúrában vagy akár egy vezércikkben? Miért tanulnék nyelveket, amikor megfelelően kommentált összefoglalások tálcán kínálják: mit kell erről vagy amarról a külföldi irodalmi jelenségről, szerzőről gondolnom? Mire való ismernem a verstant s a stilisztikát, ha a költeményről elég megállapítanom, hogy „formája“ szép, „tartalma“ meg jó, illetve formalista és eretnek? Miért kétkedjem és minek keresném a bizonyosságot, mivégre próbálnék a műből magából következtetni az író értékére, ha legelső botlása elmarasztalásakor, ha még oly ünnepelt volt is addig, tüstént ki kell mutatnom, milyen tehetségtelen?

Hogy nemcsak ez volt — való igaz. Hogy ma már ez nincs — rendben van. De ilyen előzmények után nyilvánvaló, hogy nem a „kritikai front“ sokat emlegetett „megerősítése“ van soron (hányadszor!), vagyis — ugyancsak hadászati nyelven szólva — újabb stratégia és újabb taktikák kimódolása, a „kritika fegyverének“ újfenti kipucolása!

Parancsot adni vagy kapni — végtelenül leegyszerűsíti a dolgokat. Kizár minden vitát, elejét veszi a különvéleménynek — és megfojtja a szellemi életet. Engedelmes hivatalnokokká, tulajdonság nélküli emberekké degradálja azokat, akiknek lételeme, társadalmi funkciója a gondolkodás, nézeteik állandó felülvizsgálása, szembesítése más nézetekkel és elsősorban a valósággal — márpedig az irodalom is alakuló, dinamikus része a valóságnak, nem pedig passzív tükrözője.

Abban ma már mindenki egyetért, hogy a tekintély=teljesítmény. A teljesítmény esztétikai elemzése mutatja meg aztán nem csupán a mű értékét, de a kritikus rátermettségét, kompetenciáját is. A szilárd világnézet nem azonos az elméleti megmerevedéssel, még kevésbé hangzatos frázisok, új tudományágak (szociológia, kibernetika), kutatási módszerek (strukturálisizmus) szakszótárából kiragadott tetszetős megfogalmazásokkal. Ez a „megoldása“ az új jelenségek számbavételének éppoly kényelmes és szintoly terméketlen, mintha lezárt irodalmi korszakok kiértékelt fogalmai és elfogadott (vagy elutasított) normái felől közelítené meg valaki azt, ami már Más, ami — tagadva vagy igazolva a felbukkanását megelőző igazságokat — mindenképpen különbözik tőlük.

Erre a kritikai restségre számtalan a példa. Lássunk egyet-kettőt. Volt kritikus, nem is egy, aki úgy tíz éve, a „Szabad-e a szabad vers?“ viták idején József Attilára hivatkozva kérdőjelezte meg Szilágyi Domokos nemzedékének verseszté-

tikáját. Megfeledkeztek arról, hogy alig negyed századdal előttük járó s magukat ugyancsak marxistának nevező ítések egy része magát József Attilát utasította ki a szocialista költészetből. Vagy: megjelenik egy beat-antológia, s nosza, hajbakapnak költők, kritikusok, szociológusok. Ez eddig rendjén is lenne, hisz ahol mindenki egyet gondol, ott valójában senki nem gondolkozik. De, pillantsunk ismét vissza, a múltba: Lukács György pályájának — például — éppen nem a csúcsa egykori szembenállása Brechttel. Ma már Brecht elfoglalta az őt megillető helyet, s mint sérthetetlen s felülmúlhatatlan klasszikussal, vele kölintják föbe az újabb „felháborító“ irodalmi jövevényeket (jelen esetben a beatekről van szó), akik a polgárpukkasztásnak igazán nem brechti útján indultak el...

Más: a beat-vita felszínre hozott egy olyan előítéletsszövevényt is, melyet a legkevésbé Brecht helyeselt volna. Osztályuk e deklasszált, pontosabban, nonkonformizmusból önként és tüntetőleg deklasszálódott elemei nyilván nem hajlandók alávetni magukat egy olyan társadalom erkölcsi normáinak, melyet szőröstül-bőröstül elvetnek. Attól, hogy a piszkot kevésbé érzik undorítónak, mint a képmutatást, a csavargást fölébe helyezik a jól fésült beilleszkedésnek abba a társadalomba, mely kirekeszti a négereket, halomra gyilkolja a vietnamiakat — attól lehetnek még nagyon jó és nagyon rossz írók. Villon legalábbis csavargó volt, valószínűleg útonálló is, kétségtelen, hogy embert ölt, nem szólva arról, hogy szívesebben időzött bizonyos negyedek bizonyos házaiban; Platón, Oscar Wilde, Verlaine, Proust, Gide nemi élete kevéssé különbözött egyik-másik beatnik szerelmi szokásaitól; Cervantes, Defoe, Beaumarchais, Dosztojevszkij — csak találmokra néhány a sok közül — megjárták a börtönt; Ady verbaajos volt és alkoholista, Byron vérfertőzést követett el féltestvérével... Talán ennyi is elég az emlékezet felfrissítésére: az irodalom nem kizárólag tisztos családapák műve. Vagy talán kétféle mércével mérünk? A holtaknak kegyelettel tartozunk, az élőknek tárgyilagossággal sem? A beatek problémája nem a mi problémánk. Annyiban azért az *Üvöltés* című antológia kritikai életünk elevenébe vágott, amennyiben bebizonyította: tudományos, objektív vizsgálat nélkül egyetlen hazai vagy külföldi irodalmi jelenség sem értelmezhető.

A kritikusi egyéniség iskolája nyilvánvalóan a vita. Folyóirataink szerkesztői, úgy látszik, felismerték ezt az átmenetileg elhanyagolt alapigazságot. Egyre sűrűbben foglalkozik ugyanabban a lapban két vagy több cikkíró is ugyanazzal a könyvvel. Az *Utunk* vállalta az úttörést ebben a hallatlanul termékeny eszmecsere-sorozatban. Hasábjain ketten is írtak, mégpedig polemikusan, Bálint Tibor *Önkéntes rózsák Sodomában* című kisregényéből; két Forrás-kötetet (Kocsis István: *Egyenlelek és Kenéz Ferenc: Fekete hanglez*) méltatott egyazon vagy egymást követő két számban több szerző is (Veress Zoltán, Baróti Pál, K. Jakab Antal). Ugyanabban az *Utunkban* azonban olykor csak szép, de a kritikai elemzést nem helyettesíthető lírai vallomásokot olvasunk egy-egy új könyvről — például, időrendben, Létay Lajos és Bajor Andor kötetéről Lászlóffy Aladár, illetve Király László tollából. Leszámítva Földes László *Korunk*-beli tanulmányát Papp Ferenc eddig megtett útjáról, évek óta nem olvastam a apos, átfogó vizsgálatát a közepnemzedék vagy az idősebb írógárda valamely tagja eddigi termésének. A felfedezés bátorságánál nem alábbvaló egy-egy pályaforduló alkalmát megragadó összegezés vagy akár egyik-másik pályát megkérdőjelező mítoszrombolás kritikusi bátorsága.

Az általános szellemi pezsgés, amelyben élünk, fokozott nyomatókkal kényszerít írókat, kritikust annak a felmérésére, ki mit végzett el s hogyan; mi a tennivalója. Ennek érdekében azonban az sem hagyható figyelmen kívül: milyen mulasztásokat

kell behoznunk, mik voltak e mulasztások személyes vagy általános okai, mi szükséges a további mulasztások elkerüléséhez.

Lehet, sok túlzás, indulat vegyül még a számonkérésekbe. De a túlzás is hasznosabb a véleménytelen lapulánál, a szellemi renyhéségnél.

A kritikusknak — e szerénytelen hivatás szerény elhivatottjának — egyről nem szabad elfeledkeznie: csak az irodalmat szolgálhatja, csak önmagát képviselheti.

Szilágyi Júlia

Irodalomkritika — kiadói szemmel

1.

Sosem hittem volna, hogy folyóirataink és a központi magyar sajtó egy teljes évfolyamának irodalomkritikája milyen izgalmas olvasmány. Annak bizonyult, noha rendszeresen figyelemmel kísérem a megjelenő bírálatokat, mert így, egy csokorba kötve, különös meglepetéseket tartogatnak és tanulságos következtetésekre ösztönöznek. Ami a következtetéseket illeti, előre megmondom — egyoldalú leszek. Erre utaltam a címben is: az utóbbi év irodalombírálatát, mint az egyik kiadó szerkesztője vettem szemügyre. Így aztán, többek között, látókörmön kívül esik az irodalombírálat első számú feladata: az eredeti, új művek értékelése (kivételek a Forrás-sorozat). Nem tartozik témámhoz, miután az utóbbi időben nem jelentek meg olyan könyvek, amelyek kiadhatóságát a kritika megkérdőjelezte volna, és eltekinthetnek ettől azért is, mert szerencsére túlléptük azt a korszakot, amikor a kiadó, illetve a könyvszerkesztő „messzemenő segítséget nyújtott” a szerzőnek, vagy mikor a szerző esetleges botlásait vagy stílustalanságát a szerkesztő rovására írták. Az új művekért a szerző aratja a babért, vagy pedig ő tartja a hátát. A könyvszerkesztőre viszont annál nagyobb felelősség hárul a sorozatok, a sorozat-kötetek gondozásában. Észrevételeimet is ezzel kezdem, mégpedig a sikeres és elismerésben részesülő Romániai Magyar Írók-sorozattal.

Az utóbbi időben sokat beszélünk a romániai magyar irodalomtörténetéről. Az Előre 1966. augusztus 4-iki számában megjelent „távolsági kerekasztal”-a romániai magyar irodalomtörténetírásról sokoldalúan vetette fel ezt a kérdést. A kiadók-kal kapcsolatban Sóni Pál megjegyezte, hogy a Romániai Magyar Írók sorozata munkára serkenti az irodalomtörténészeket is. Valóban így van. 1961-től 1967. december 31-ig 19 szerző 34 kötete és egy antológia jelent meg a sorozatban, 19 tanulmánnyal. De folyóiratainkban ezidáig nem láttunk olyan szintetizáló próbálkozást, amely az irodalomtörténetírás szemszögéből venné bonckés alá, mondjuk, külön a prózai, külön a verskötetek tanulmányait, vagy korszakos elrendezésben végezne igényesebb áttekintést. Nem lenne érdektelen például a bevezetők egymástól eltérő jellegét is megvizsgálni. A sorozat elindításakor napvilágot látott első három tanulmány (Kacsó Sándor: *Asztalos István*, Sóni Pál: *Nagy István*, Abafáy Gusztáv: *Kovács György*) lényegében irodalomtörténeti felmérés: ez is volt a kiadó eredeti elképzelése, amelyet azonban nem tudott következetesen érvényesíteni minden kötet, illetve írói életmű esetében. Irodalomtörténeti tanulmányok, esszék, vázlatok, portrék váltakoztak a sorozat kötetinek bevezetőjeként. Irodalomkritikánk nem nyilvánított véleményt arról sem, vajon melyik forma a legcélszerűbb egy hasonló sorozat esetében?

De felléphetünk-e ilyen igényekkel, amikor irodalomkritikánk az 1967-ben napvilágot látott nyolc, mindmegannyi jelentős RMI-kötettel nem is foglalkozott érdemben.* Ritka kivételtől eltekintve, a sorozat kötetéről szinte sémaszerűen

* *Adataim 1968. március 30-ig terjednek, az ezután megjelent bírálatokat cik-kem nem vette, illetve nem vehette figyelembe.*

emlékeznek meg: üdvözik a kiadót a kötet megjelenése alkalmából, amelyet „régén várunk“, és amellyel a kiadó „régí adósságot törleszt“, ismertetik a könyvet, ami természetesen igen fontos — de körülbelül ennyire korlátozódik a „bírálat“.

1967-es könyvkiadásunk egyik kiemelkedő eseménye, Salamon Ernő eddigi legjelentősebb és legteljesebb gyűjteményes kötete sem váltotta ki a méltán igényelhető visszhangot. Igaz, Csehi Gyula az *Előrében* szeretettel és elismeréssel üdvözi, az *Igaz Szóban* Izsák József tanulmányt közöl *Salamon Ernő eszményei* címen, de maga a kötet valahogy „elsüllyedt“ a költő születésnapjára, évfordulójának ünnepségeiben. Markovits Rodion második kötetéről, amely kevésbé ismert regényét, a *Sánta farsangot*, és mondhatni ismeretlen elbeszéléseit tartalmazza, március végéig meg sem emlékezett a kritika.

A kötetek, mint tudjuk, előszóval jelennek meg (sajnálatos kivétel a Salamon Ernő-kötet). Szinte magam előtt látom egyes irodalomkritikusainkat és -történészeinket, amint azon török a fejüket, hogyan lehetne semmire sem kötelező megállapításokkal elintézni a bevezető tanulmányokat. Ha ez nem sikerül, akkor esetleg meg sem említik, vagy ha éppen megemlítik, csak mint könyvészeti adatot, mert — vigasztalhatják magukat — ők nem a bevezetőről, hanem a műről írnak. Lehet, hogy a valóságban ez nem éppen így történik, de az eredmény mégiscsak az, hogy rendszeresen megkerülük a tanulmányok elmélyültebb elemzését. Egy olyan kötet példájával szeretnék élni, amelyről minden lapban megemlékeztek: Berde Mária két kisregényéről. A bevezetőt Jancsó Elemér írta. Baróti Pál (*Utunk*, 1967. 23.) nem tesz említést a bevezetőről, és ugyanígy jár el Molnár Szabolcs is a *Korunkban* (1967. 7.) Izsák József pedig a következő mondattal intézi el: „Jancsó Elemér írt az irónó munkásságát objektíven értékelő, filológiai megalapozottságú előszót, mintegy biztatásként és ösztönzésként a teljes életmű elmélyültebb, elemző vizsgálatára.“

Nagyobb visszhangot a *Korunk* költészetének két bevezetője (szerzők: Méliusz József és Szász János) váltott ki, bár a komoly felmérés ez esetben is elmaradt. Voltak, akik általánosságokkal intézték el a két tanulmányt, voltak, akik vitatkoztak egyes megállapításaival, de inkább a sorok közül kellett kiolvasni az ellenvéleményt, mások pedig nem az adott kötethez kapcsolódó aspektusokat érintették, s így — akarva-akaratlanul — a figyelem elterelődött a tanulmányok központi, lényegi kérdéseiről.

Az irodalombírálat közömbös maradt a talán kisebb jelentőségű dráma-sorozattal szemben is. Igaza van Gyöngyösi Gábornak, amikor azt írja, hogy „a drámák sorozata, különös módon, nem hívta még fel úgy magára az értékelő figyelmet, mint mondjuk a *Horizont* vagy a *Forrás*.“ Ezek a közkelettségnek örvendő, szép kiállítású könyvecskék 1960 óta jelennek meg rendszeresen, azonban, magával a sorozattal a szaksajtó nem foglalkozott.

Vajon a legolvasottabb (*Horizont*) és az elsőkönyveseknek jogosan kijáró figyelmet felkeltő (*Forrás*) sorozat milyen mértékben vonta magára a kritika érdeklődését? A *Horizont* még kialakulóban, erjedésben lévő kollektív, s tekintettel átfogó, széles világirodalmi jellegére, el is fog telni bizonyos idő, amíg a kritika összefoglalhatja az eredményeket és rámutathat a hézagokra. A *Forrás*-köteteket irodalmi sajtónk, dicséretére legyen mondva, soha el nem hanyagolta. Sőt: nincs az a vidéki napilap sem, amely ne foglalkozna a *Forrás*-kötetekkel. A *Forrás* különben az Irodalmi Könyvkiadó egyetlen magyar nyelvű sorozata, amely két újságnál is ankét tárgya volt (*Előre* és *Iffjúmunkás*), és mindkettő lényegében a *Forrás*-kötetek gyorsabb ütemű kiadását szorgalmazta. Ehhez kapcsolódik az Iffjúsgyi Kiadónál megjelent *Vitorla-ének* című kötet kerekasztal-vitája az *Iffjúmunkás* szervezésében. Hasznosak ezek az ankétok, többre is szükség lenne, mert a szinte elkerülhetetlen túlzások mellett mindig leszűrődnek elvi és gyakorlati következtetések is.

De visszatérve az irodalombírálatra: nem telik el év, hogy a román irodalmi vagy napisajtóban a *Lucafáru*l testvér-kollektívól egy-két átfogó, elemző cikk ne jelenjék meg. Ilyen írások hiányoznak a hazai magyar sajtóból, irodalomkritikánk, bár kétségtelenül sokat foglalkozik a fiatalokkal, nem törekszik a sorozat szintetizáló, átfogó elemzésére. De, mint láttuk, a *Forrás* nem kivétel. Az utóbbi évben a román központi sajtóban (a vidéki irodalmi folyóiratokat nem is említém) a *Lucafáru*l-kollektívól kivül, többek között a *Criterion*, *Poesis*, *Legszebb versek*,

Román Írók, Biblioteca pentru toți, s az irodalomtörténeti monográfiák sorozatát is elemezték. Elhangzottak vitatható vagy egyszerűen nem helytálló vélemények — de az érdeklődés kétségtelen, és jogosan merül fel bennem a kérdés: magyar sajtónknak nincs semmi mondanivalója a kiadói elképzelésekhez és gyakorlatához?

Eddig az Irodalmi Könyvkiadó magyar kollektióit említettem (azt sem mind-egyiket), az Ifjúsági Kiadó is nem kisebb fontosságú sorozatokkal jelentkezik évek óta, de az irodalomkritika ezekkel is elég mostohán bánik. Szerencsés kivétel a Tanulók Könyvtára, amely iránt nem lankad az érdeklődés. Induláskor foglalkozott a kritika a Legszebb Versek sorozatával, de most, amikor már mérleget lehetne készíteni, hallgat.

Az Irodalmi és Ifjúsági Kiadó magyar nyelvű sorozataiban megjelenő kötetek nem lebecsülendő hányada fordítás. A műfordítás, illetve műfordítási bírálat kérdése sokkal tágabb, túlmegy a sorozatok „ügykörén”, és elsőrendű fontossága nem szorul bizonyításra. Vonatkozik ez elsősorban a románból való fordításokra. Folyóiratainak egy év alatt egyetlen egy nagyobb lélegzetű elemzést közöltek prózafordításokról: az 1966-ban magyar nyelven megjelent háromkötetes Sadoveanu-válogatásról írt Dávid Gyula (*Utunk*, 1967. 16). A szerző érdekes statisztikát is közöl műfordítás-bírálatunkról: szerinte az utóbbi húsz-egynéhány évben megjelent összesen 42 Sadoveanu-kiadásról szóló cikkek, ismertetések, bírálatok legnagyobb része még a fordító nevével sem tesz említést, s alig egy-két kivétellel a többi is legfeljebb néhány soros általánosságra vagy jelentéktelen észrevételre szorítkozik. Ez a megállapítás lényegében a próza-fordítás terén általános érvényű. S noha még mindig sok a közepszerű fordítás, az irodalmi sajtó hallgat erről. A versfordításoknál valamivel jobb a helyzet, hisz itt, volens-nolens, a kritikusoknak ki kell térniük a fordítások minőségére, bár néha sikerül bebizonyítaniuk, hogy ezt is el lehet kerülni. A két-nyelvű József Attila-válogatásra, illetve Mihai Beniuc fordítására kritikánk azonnal feifigyelt; aztán olvashattuk Lőrinczi László színvonalas elemzését Călinescu legszebb verseinek fordításáról. Jól fogadta a kritika — és megérdemelten — Kiss Jenő *Kaleidoszkópját*. Történetesen éppen erről a kötetéről szóló egyik cikkel példázhatom a kritikátlan kritika bújócskájának esetét. Érthetetlen, hogy ha egy felmondásban elejtünk egy bírálatot, miért kell mindjárt bocsánatot is kérni? Az egyik kritikus, kiemelve Kiss Jenő és kötetének érdemeit, felrója a szövegűség helyenként túlzott tiszteletét. De azonnal hozzá is teszi: „Valójában csak a szörszálhasogató okvetetlenkedés talál Kiss Jenő fordításaiban még ilyen bocsánatos botlásokat is.” Az olvasó végül mit higgyen: hogy Kiss Jenő helyenként a kelleténél hűségesebb az eredeti vershez, vagy pedig azt, hogy a kritikus — saját bevallása szerint — egyszerűen okvetetlenkedik?

Ez év március végéig sem az *Utunk*, sem a *Korunk*, sem az *Igaz Szó* nem írt az *Építő Amfionról*. Pedig nem lenne érdektelen megalapozott véleményt olvasni arról, hogy a derékhad és a fiatal nemzedék költői és műfordítói miként érzékelik, hogyan ültetik át magyarba román költőtársaik verseit. Az utóbbi évek legnagyobb műfordítói teljesítménye Eminescu összes verseinek 1967-ben magyarul megjelenő köteté. És mégsem akadt senki, aki a fordítások elbírálására vállalkozott volna. Gelu Păteanu az *Előrebem* felveti a fordítás kérdéseit, de természetesen egy kis cikk keretében nem igényelhető a műfordítások elemzése. Oláh Tibor az *Utunkban* (1967. 26.) felvázolja Eminescu útját a magyar olvasóhoz. Igaz, ilyen jellegű összefoglaló is szükséges, de nem pótolja az átültetés kérdéseinek szakszerű vizsgálatát.

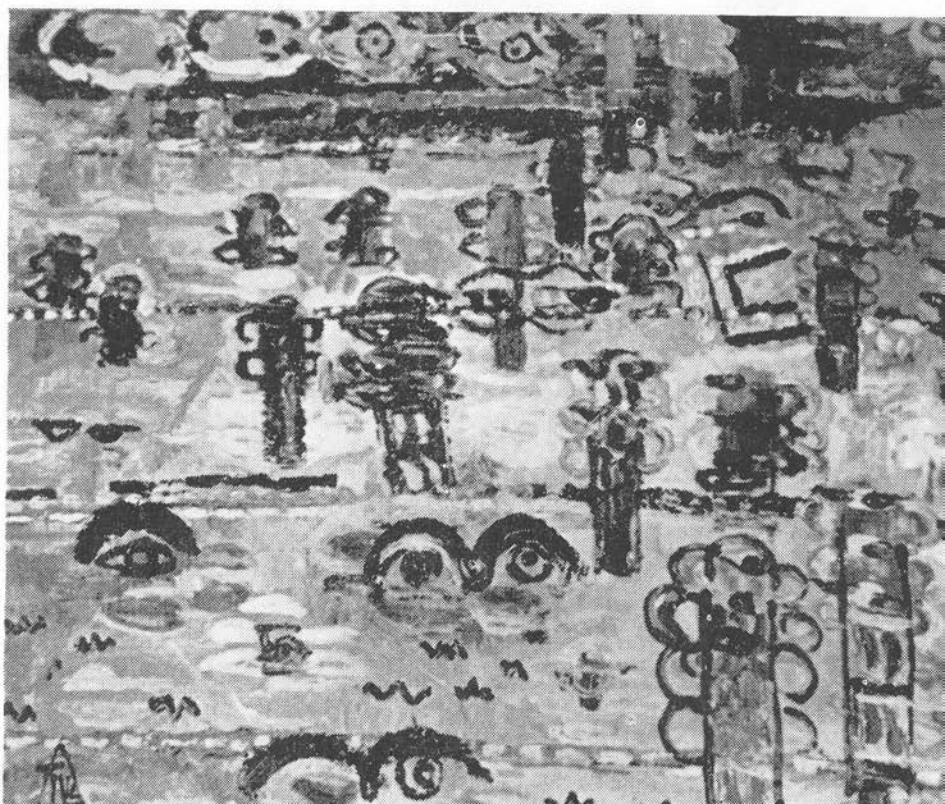
A kiadó, a múlthoz viszonyítva, igyekszik több olyan kiadványt megjelentetni, amely hazai magyar fordítóink tolmácsolásában közvetíti olvasóinknak nemcsak a román, de a világirodalom termését is. Műfordítói hagyományaink köteleznek, és nem szabadna elhallgatnunk, hogy a művészi minőség tekintetében sok esetben lemaradunk. Új műfordítói gárdát is kell nevelnünk, ösztönöznünk kell a fiatal írókat és költőket az idegen nyelvek tanulására és a fordítói munkára. Égető szükségünk van az egyenes beszédű műfordítói bírálatra. A szigorú, elvszerű kritika pontosan a fordítások, elsősorban a prózai fordítások esetében gyors és kézzelfogható eredményekhez segíthetne hozzá: megkönnyítené a kiadó munkáját is, a fordítók szelektálását. Úgy tűnik, hogy ez utóbbi szűk, prakticista szempont — de nem az.

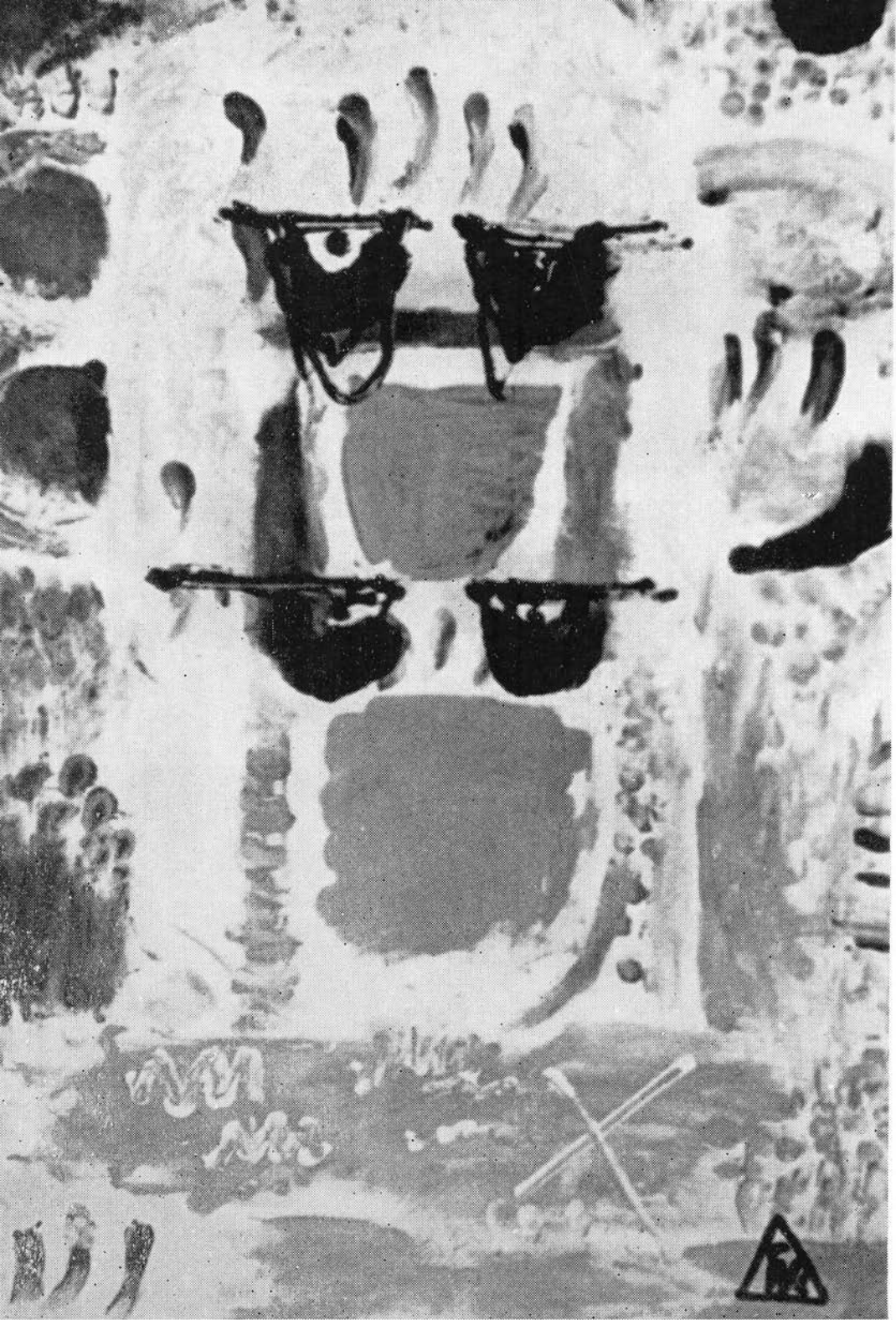
Az elhallgatással, a langyos, semmitmondó, formális bírálattal. kritikásaink a közepszerűséget támogatják. Pedig a kritika sokat tehetne avégett, hogy a fordítás, bármilyen nyelvből történjék is, ne „kenyér munkának”, hanem annak minőségű, ami a valóságban: alkotásnak.

Ion Ţuculescu műveiből:

1. *Önarckép*

2. *Ősök között*

3. Hóember

Kántor Lajos a kritika hatósugarával kapcsolatban teszi fel a kérdést: „Ki számára írodik az irodalombírálat? Az alkotóknak nem... A többi kritikuskoknak? Ehhez nem szükséges a többbezes példányszámú nyilvánosság. Az olvasóközönségnek? Valóban, tapasztalhatjuk nap mint nap: a nagyon »levágott« könyvek a kritika megjelenése után percek alatt elfognak.“ Kántor megfeleldezik rólunk, szegény könyvszerkesztőkről, a kritikuskok hűséges olvasóiról. De hát ezért nem érheti szemrehányás, hisz számunk oly csekély. Nem is ezért idézem, és véleményével sem kívánok vitázni. Csupán megjegyzem, hogy amennyiben a kritika által „levágott“ könyvek azonnal elfognak, ez önmagában véve minden kétséget kizáróan bizonyítja: a könyvvásárló közönség olvassa az irodalombírálatot...

Kántor Lajos eszmefuttatása mégis megérlelte bennem a kérdést: mennyiben járul hozzá sajtónk az olvasóközönség szélesítéséhez? Az olvasók számának növelése, úgy érzem, jelen pillanatban nem annyira a folyóiratok, mint a napilapok feladata, mert a *Korunk*, *Igaz Szó*, *Utunk* olvasói feltehetően egyben rendszeres könyvvásárlók is, és feltehetően, zömükben, meg tudják maguknak választani olvasmányaikat. De hogyan férközzünk azokhoz, akik nem olvassák irodalmi, kulturális folyóiratainkat? Az *Előér*n kívül, amely rendszeresen közöl irodalomkritikát, hét vidéki magyar napilapunk van, s négy bukaresti és három vidéki hetilapunk. Új könyvvásárlók és olvasók megnyerése szempontjából óriási feladat hárul ezekre a lapokra. Persze a könyvpropagandának rengeteg az összetevője, a legváltozatosabb lehetőségek kínálkoznak e téren és jól tudom, hogy e tekintetben le vagyunk maradva, elsősorban a könyvterjesztő, de a kiadó is. Most csupán az egyik, véleményem szerint, nagyon fontos tényezőről szeretnék beszélni.

A vidéki napi- és hetilapok körülményei és lehetőségei nagyjából hasonlóak, mégis egyesek sokat tesznek a szépirodalom propagálásáért, mások viszont majdnem semmit. A marosvásárhelyi *Vörös Zászlót* említhetem meg a legpozitívabb példaként. Erre azt lehetne mondani, hogy Vásárhelyen inkább akad, aki írjon, mint mondjuk Aradon. Azonban Kolozsvárt is találni kritikuskokat, mégis az *Igazságban* a könyvbírálat, a könyvismertetés fehér holló. Megnéztem a két „újszülöttet“: a *Hargitát* és a *Megyei Tükör*t. A *Hargita* irigylésre méltó írógárdát szervezett magának, ami olvasóközönsége kulturális és irodalmi izlésének kialakítása szempontjából merhetetlen jelentőségű, de a könyvismertetések terén a hetente megjelenő *Megyei Tükör* többet nyújt. A pozitív példák bizonyítják, hogy ott, ahol megvan az érdeklődés és az ügyszeretet, a vidéki sajtó is tud színvonalas könyvismertetést közölni, és jó könyvpropagandát végezni.

A vidéki sajtótól tulajdonképpen nem az irodalomkritikát igényelném. Mert például kit igazít el egy olyan bírálat, mint amilyen a temesvári *Szabad Szóban* (1968. január 25) jelent meg Kádár János *Fénycsikok nyomában* című könyvéről: „Kádár, aki költőként indult, jelen prózai írásában is megmaradt költőnek, de talán éppen azért, hogy a lehető legtöbbet mutassa magából — úgy tűnik — helyenként feleslegesen, öncélúan költőieskedik. Ő ezáltal is zálogát kívánja adni tehetségének. Vargabetűi, írói »ujjgyakorlatai« valóban segítenek felismerni zálogának értékét, egyszóval írói rátermettségét jelzik — ezért el is fogadhatjuk... Remélhetjük viszont, hogy Kádár János záloga arra is biztosíték: ezt követő új írásai maradéktalanul pótolják hiányosságait, messzebbmenően kiteljesítik írói hitvallásának eddigi kimondott igazságait és szépségeit.“ Nem ilyenyszerű kritikusi „ujjgyakorlatokra“ van szükség!

Nagyobb lélegzetű írások — nagyon helyesen — főként a helybeli szerzők új könyveiről jelennek meg. És ilyenkor az illető könyv beharangozására a lapszerkesztők változatos formákat keresnek, és nemegyszer találnak is. A temesvári *Szabad Szó* Markovits Rodion *Sánta farsangjának* megjelenése alkalmából meginterjúvolta az író özvegyét. A nagyváradi *Fáklya* bár általában elég gyéren foglalkozik szépirodalmi művekkel, 1968 első hónapjaiban nagyon megpendült, amikor több váradi írónak a kötete jelent meg. Például kis hír lát napvilágot *Elsőkötetes* címmel, melyben jelzik Domokos Eszter és Kocsis István Forrás-kötetét, két hét múlva interjúttal közöl a lap: *Megkérdeztük az elsőkötetéseket...* Sikerült Nemlaha György két „előzetese“ Simon Magda és Robotos Imre kötetről. (A nagy futószalagon-ból később részleteket is közöl a lap.) Nemlaha György megtalálja a hangot, amely-

lyel felkeltheti az olvasók figyelmét. Többek között például megjegyzi, hogy Robotos Imre kisregénye, a *Szárnybontás* (az ugyancsak nagyváradi) Fux Pál fedőlapjával jelenik meg hatezres példányszámban, hogy a két nap alatt elkapkodott Simon Magda-könyv után újabb siker ígérkezik.

Ilyen vagy ehhez hasonló kezdeményezéseket szívesen látnánk a marosvásárhelyi, kolozsvári, sőt bukaresti lapokban is, hiszen ezekben a városokban több alkalom adódik helyi szerzők köteteiről írni. És miért ne lehetne ezt a jó példát követni olyan városokban is, ahol nincsenek írók vagy kevesen vannak? Miért ne közzölhetne időnként az aradi, szatmári, bányai vagy brassói lap interjúkat, előzetes „színeseket“ bukaresti, kolozsvári vagy marosvásárhelyi írótól vagy könyveikről? És nem lehetne a lapok szerkesztőségének művelődési rovata az az erjesztő, amely itt-ott megmozgatná a helybeli könyvterjesztő szerveket?

Véleményem szerint a *figyelmet felhívó könyvismertetés* a könyvpropaganda egyik nagyon fontos eszköze. Ez nem azonos a reklámmal, nem kritikátlan szövegekre gondolok, mert aki könyvről ír, még ha egész röviden is, mondja ki véleményét. Úgyes például a temesvári *Szabad Szó*-beli kis montázs Szöcs Kálmán *Csendes kiáltvány* című kötetéről: fedőlap-fénykép, rövid ismertető és mutatóban egy vers a kötetből. De ugyancsak a *Szabad Szóban* (1968. március 3.) a „Művelődési élet“-oldalon nincs egy könyvismertetés sem (sajnos, ez más újságoknál is gyakori jelenség, például az *Igazságnál*), viszont egy nagy fénykép ékeskedik az oldalon: „A könyvesboltban“ — amelyben telt könyvespolcokat és kedves kiszolgálókat látunk. Helyében legalább két fedőlap-fényképpel ellátott könyvrecenzió fért volna el, és biztos vagyok, hogy ez utóbbi több embert csalogatott volna a könyvkereskedésbe, mint a semmitmondó fénykép.

A vidéki lapoknak elsősorban (természetesen nem kizárólag) olyanszerű könyvismertetésekre volna szükségük, mint folyóirataink recenziói. Például a *Korunk*-beli „Téka“ (pár mondatnál bővítettebb kiadásban), az *Utunk*-beli „Új könyvek“, de mindenekelőtt az *Igaz Szó* „Új könyvek“-rovata. Milyen élvezettel olvastam ez utóbbit, mégpedig szakmányban, egy teljes évfolyamot. Bár mindegyik egyetlen tollból származik, mégsem ismétli önmagát: Veress Dániel színesen, érdekesen prezentál minden könyvet, távolról sem reklámszerűen, bár természetesen nem a bírálatra helyezi a súlyt, de azért kiolvasható a véleménye. Mindig eltalálja a megfelelő hangot. Haşdeu *Răzvan és Vidra* című drámakötetének ismertetését például azzal indítja, hogy Hunfalvy Pál azért tanult meg románul, hogy Haşdeu műveit eredetiben olvashassa. Azért tértem ki ilyen részletesen az *Igaz Szó* rovatára, mert ilyenszerű, kevés helyet igénylő, rövid, színvonalas, ötletes könyvismertetőkkel, úgy érzem, a vidéki lapok nagyon sokat tehetnének a könyvpropaganda, tehát az olvasók számának növelése végett.

Jól tudom, a kiadónak is mozgékonyabbnak kellene lennie a lapok informálása terén. Történt is részünkről egy-két kezdeményezés, és remélhetőleg nem marad folytatás nélkül. Mint ahogy azt is jól tudom, hogy cikkem a könyvkritikát és -propagandát lényegében egyetlen vonatkozásban próbálta elemezni. De abban a reményben írtam meg, hogy esetleg akadnak, akik folytatják, és a kérdést más oldalról is megvilágítják.

Sugár Erzsébet

W. Barylski ex-librise